

SAMO KROPIVNIK*

Empirično raziskovanje parlamentov

Širši okvir

I. Uvod

Tudi površnemu opazovalcu je jasno, da zaradi očitnih razlik ne moremo na enak način obravnavati parlamentov v neki afriški državi, v neki razviti zahodni demokraciji in v neki socialistični državi. Še več: tudi parlamentov, denimo, Velike Britanije in Italije ne moremo enako obravnavati. Med seboj se vse preveč razlikujejo, denimo, po zakonih, ki določajo njihovo strukturo, način menjave njihove sestave, način dela, odnose z vlado, šefom države in drugimi institucijami političnega sistema, po njihovi moči in podobnih merilih. Seveda pa se še bolj kot po normativni ureditvi razlikujejo po dejanskih stanjih in procesih.

Prav tako pa ne moremo preprosto sprejeti stališča, da je vsak parlament nekaj edinstvenega in z drugimi neprimerljivega, saj so prav tako kot razlike očitne tudi podobnosti. Zato se mi zdi, da je pri tako imenovanem »empiričnem raziskovanju« osrednje vprašanje, kaj pogojuje razlike in podobnosti. Seveda je glede na raznovrstnost stvarnosti utopično pričakovati, da lahko v kateri koli model ujameмо vse pomembne razlike. *Treba pa je poskusiti najti model, ki zajema dejavnike, ki v najširšem smislu pogojujejo (ne nujno določajo) tista stanja in procese v parlamentu, ki so navadno predmet empiričnega raziskovanja.*

Parlament je zgolj ena, a z drugimi močno povezana institucija političnega sistema, zato se mi zdi smiselno najprej najti model za stanja in procese v celotnem političnem sistemu. Za upoštevanje konkretnjših razlik glede odnosov med institucijami političnega sistema s poudarkom na parlamentu je v nadaljnjih korakih verjetno še dovolj časa.

V literaturi je mogoče najti vrsto zgledov. Tradicionalni model je postavljen zelo na široko: ustroj političnega sistema in procesi v njem so pogojeni z linijami cepitve, ki prevladujejo v neki družbi. Ta model je bil večkrat plodno uporabljen in ima celo vrsto izpeljav, ki poudarjajo le določene linije cepitve kot univerzalne. Duverger pa je, zavedajoč se osrednjega pomena političnih strank, postavil model mnogo ožje: politični sistem je pogojen s številom političnih strank. S tem je kot merilo za proučevanje političnih sistemov implicitno postavil strankarske sisteme. Ta korak v nekem širšem kontekstu ne bi bil opravičljiv, saj je strankarski sistem le sestavni del političnega sistema, vendar je v danem kontekstu iskanja opisanih dejavnikov popolnoma upravičen. Zato ga bomo tudi pri nadaljnjih korakih privzeli kot upravičenega. Sisteme je nato glede na število strank razdelil na posamezne tipe in te tipe vsebinsko opisal glede na stanja in procese v njih. Ta zožitev modela

* Samo Kropivnik, strokovni sodelavec na FDV.

se mi zdi pomembna, saj je število političnih strank spremenljivka, ki jo lahko merimo. Hkrati pa je število političnih strank dolgoročno tesno povezano s številom in pomembnostjo linij cepitve v družbi, zato zožitev modela ne pomeni prevelike poenostavitve (*Duverger, 1964; Beyme, 1985; Sartori, 1976*).

Duvergerjeva tipologija je relativno enostavna. Sisteme je glede na število strank razdelil le v tri tipe: v enostrankarske, dvostrankarske in večstrankarske. Taka tipologija seveda ima določeno pojasnjevalno moč, posebej v odnosu do volilnega sistema, vendar hkrati prekriva pomembne razlike. Za empirično raziskovanje institucij političnega sistema je danes premalo občutljiva.

Mnogo občutljivejša je Sartorijeva tipologija, ki je v dostopni literaturi o empiričnih raziskavah institucij političnega sistema tudi največkrat uporabljena (*Haller, 1987; članki v European Journal of Political Research, npr. Vol. 18 – No. 1; referati srečanj ECPR od 1972 do 1991*). Moje mnenje je, da izpolnjuje osnovno zahtevo: *Sartorijevi tipi zajemajo dejavnike, ki v najširšem smislu pogojujejo (in ne nujno določajo) tista stanja in procese v parlamentu in političnem sistemu v celoti, ki se navadno empirično raziskujejo.*

II. Dvodimenzionalna Sartorijeva tipologija

Sartorijeva tipologija, ki jo je razvil iz klasifikacije, je dvodimenzionalna. Pri določitvi tipa sistema je treba upoštevati dve merili:

1. stopnjo fragmentiranosti in
2. stopnjo polariziranosti sistema.

Prvo merilo se nanaša na število političnih strank, drugo pa, v grobem, na razsežnosti ideološkega kontinuuma in intenziteto (lastnosti) teh razsežnosti. V skladu s tema meriloma dobimo sedem osnovnih tipov sistemov:

1. enostrankarski,
2. enostrankarski s hegemonistično stranko,
3. enostrankarski s predominantno stranko,
4. dvostrankarski,
5. umirjeni večstrankarski,
6. polarizirani večstrankarski in
7. atomizirani večstrankarski.

Strukture moči, ki prevladujejo v prvih šestih tipih in so za empirično raziskovanje institucij političnega sistema posebno pomembne, so naslednje:

1. monopol,
2. hierarhija,
3. unimodalna koncentracija,
4. bimodalna koncentracija,
5. nizka fragmentiranost in/ali depolarizirana segmentacija ter
6. visoka fragmentiranost in polariziranost.

Za ta prispevek zadostuje, da tipologijo predstavimo le še z naslednjo nazorno skico: (glej na str. 535).

Iz skice je mogoče razbrati, kateri sistemi so med seboj prehodni oziroma kje je točka diskontinuitete kontinuuma, ki ločuje dve veliki skupini sistemov, kot tudi, kakšna so obeležja posameznih skupin sistemov oziroma posameznih sistemov in kakšna so obeležja komunikacijskih tokov v njih.

Točka diskontinuitete je točka, čez katero prehod ni mogoč, ne da bi se prekršila lastna konstitutivna pravila sistema. V tem smislu je jasno, da je kontinuum že

STRANKARSKI SISTEMI
(tekmovalni)

1. $\longleftrightarrow$ 2.

3. $\longleftrightarrow$ 4. $\longleftrightarrow$ 5. $\longleftrightarrow$ 6.

prehodni sistemi

MONOCENTRIZEM

PLURALIZEM

maksimum

minimum

minimum

maksimum

represejje

zastopanosti

Maksimum manipulacije z množicami

Maksimum pritiska množic

zaradi tega lahko le heterogen pojmovni kontinuum, ne pa integralni ali celo razmernostni v matematičnem smislu. Poleg tega razdalje na njem pomenijo različno intenziteto in nekatere izmed njih niso merljive: razdalja med enostrankarskim sistemom s hegemonistično stranko in enostrankarskim sistemom s predominantno stranko (med 2. in 3., na intervalu, kjer je točka diskontinuitete) ter razdalja med polariziranim in atomiziranim pluralizmom (med 6. in 7., kjer je 7. tip zgolj mogoč, nima pa približka v realnosti).

Na prvi pogled gre torej za tipologijo, ki je primerna le za tako imenovane »kvalitativne analize« institucij političnih sistemov. Razvidno je, da je celotna logika vzpostavitve parlamenta, njegovega delovanja in njegove razpustitve oziroma zamenjave odvisna od tipa sistema. Moj interes pa je ta trenutek mnogo ožji. *Zanima me, ali je mogoče kvantificirati obe merili tipologije do te stopnje, da ju je potem mogoče uporabiti za identifikacijo tipa sistema in za raziskovanje odnosov s in med stanji in procesi, ki so pomembni za kvantitativno raziskovanje parlamentov.* Kvantitativno raziskovanje parlamentov pa obsega predvsem različne verjetnosti, denimo verjetnost, da bodo v parlament izvoljene te in te stranke s takšnim in takšnim številom poslancev, da bo vlada sestavljena iz predstavnikov teh in teh strank, da se bodo te in te stranke povezovale v glasovalne ali vladne koalicije, da bosta trajnost in trdnost teh koalicij takšni in takšni, da bo razmerje med zavezavnostjo poslancev stranki ali lokalnim interesom takšno ali drugačno, da bo odgovornost vlade in opozicije takšna ali drugačna, da bodo prevladovali takšni ali drugačni problemi, da se bodo ideološke razlike med strankami večale ali manjšale in kakšen bo sploh njihov pomen, da bo javnost bolj ali manj spolitizirana (če sploh), da bo določen zakon sprejet in podobno.

Za slovenski parlament se mi zdi tema še posebej zanimiva. Ne da bi operacionalizirali pojem fragmentiranosti sistema (kar bom storil v nadaljevanju z njegovo kvantifikacijo), se zdi, da je fragmentiranost v slovenskem sistemu velika. O tem priča ogromno registriranih političnih strank (preko sedemdeset), veliko strank, ki so nastopile na volitvah, veliko strank, ki so zastopane v parlamentu, in neprestano porajanje novih političnih strank. Vrednost enega izmed indikatorjev tipologije bo po pričakovanju torej visoka. To seveda ne pomeni, da bo avtomat-

sko visoka tudi vrednost drugega indikatorja, to je indikatorja polariziranosti sistema. Vendar je glede na sedanje stanje to povsem mogoče. Mogoče je torej, da se slovenski sistem bliža tipu polariziranega pluralizma ali pa ga je že mogoče uvrstiti vanj, čeprav je predvsem novi sistem, torej v skladu z zgornjo skico, prehodni!

Ker me ta trenutek kvalitativna analiza v smislu uvrščanja sistemov ne zanima, bom navedel poleg že znanih samo še za dani kontekst najpomembnejše značilnosti polariziranega pluralizma. Treba pa je poudariti, da je Sartorijevo razlikovanje med tipoma umirjenega in polariziranega pluralizma bistveno za razumevanje delovanja političnih institucij v večstrankarskih sistemih.

Značilnosti polariziranega pluralizma so:

1. obstoj protisistemskih strank,
2. stranka ali stranke zasedajo tudi sredino ideološkega kontinuuma (sredina je mogoča),
3. nasprotja med strankami,
4. polariziranost, tj. velika intenzivnost razdalj na ideološkem kontinuumu,
5. centrifugalne volilne težnje, usmerjene od centra k ekstremom ideološkega kontinuuma,
6. velik pomen ideologije, ker stranke usmerjajo pripadnike k polarizaciji,
7. neodgovornost strank, ker so določene stalno izključene iz vlade, in
8. stranke vedno obljubljajo preveč (tj., tudi tisto, česar ne morejo izpolniti), da bi prekosile nasprotnike (*Powell, 1987*).

Gre torej za značilnosti določenega tipa, ki ne pogojujejo le raziskovanja parlamenta, temveč vseh institucij političnega sistema. Njihov vrednostni pomen pa je negativen!

III. Mere fragmentiranosti

Sartori je sam predlagal nekaj mer fragmentiranosti sistemov, ki različno upoštevajo število, pomembnost in moč (to je velikost) strank.

1. Prva mera

Prva mera upošteva predvsem število političnih strank, delno popravljeno glede na njihovo pomembnost (*Sartori, 1976: 118–130*). Gre preprosto za štetje strank v sistemu, pri čemer pa moramo upoštevati natančno določena pravila, ki se nanašajo na pomembnost strank. Pri takem štetju stranke, ki po določenih merilih niso pomembne, preprosto izpustimo. Merila za presojo so povsem kakovostna in dopuščajo veliko mero subjektivnega vpliva raziskovalca. V vsebinskem smislu se nanašajo predvsem na sposobnost stranke, da stopa v koalicije, in na njeno sposobnost blokiranja sistema.

2. Druga mera

Druga mera (*Sartori, 1976: 300–304*) prav tako upošteva predvsem število in pomembnost strank, vendar je mnogo natančneje določena. Gre za indikator fragmentiranosti vlad, ki temelji na številu v vladi dejansko (ne zgolj potencialno)

pomembnih strank, relativiziranjem glede na trajanje mandata parlamenta. Dejanska pomembnost je zopet določena s kakovostnimi merili, vendar operacionalizacija indikatorja v celoti dopušča raziskovalcu manj subjektivnosti, kar poveča zanesljivost in veljavnost merjenja, njegove vrednosti pa imajo boljše numerične lastnosti, predvsem glede primerljivosti.

Mero lahko zapišemo:

$$FG = n \left(\sum_{i=1}^n c_i \right)^{-1}$$

kjer je:

n ... število mandatov parlamenta (običajno konstanta z vrednostjo 1)

c ... spremenljivka, katere vrednost je za eno vladno v enem mandatu parlamenta enaka 1, in

N ... število strank, pomembnih za vladne koalicije.

Poglejmo preprost primer: V enem mandatu parlamenta ($n = 1$) je bila ves čas na oblasti ena vlada ($c = 1$), sestavljena iz treh strank ($i = 1, 2, 3$), zato je FG enako 0,33.

Čeprav obstajajo tudi druge možnosti, je tako iz numeričnih kot vsebinskih razlogov smiselno vedno upoštevati le en mandat parlamenta, torej določiti n kot konstanto z vrednostjo ena. Kadar potem želimo izračunati vrednosti indikatorja za daljše časovno obdobje, preprosto izračunamo eno izmed običajnih mer centralne tendence (aritmetična sredina, modus, mediana, geometrijska sredina) iz vseh vrednosti za to obdobje. Katere, je odvisno od konkretne oblike porazdelitve vrednosti mere za dano obdobje.

Ker je povsem običajno, da se v enem mandatu parlamenta zamenja na oblasti več vlad, se vrednost spremenljivke c spreminja. Lahko jo zapišemo kot:

$$c = m^{-1}$$

kjer je m število vlad v enem mandatu parlamenta. S to rešitvijo smo pripisali enako težo vsem mandatom parlamenta ne glede na njihovo trajanje. To seveda ni idealna rešitev, vendar je boljša kot druge, ki zanemarijo število vlad v enem mandatu ali pa pripišejo enako težo vsem vladam ne glede na njihovo trajanje.

Manjša je fragmentiranost vlade, višja je vrednost indikatorja. Najvišja vrednost je ena – v enem mandatu je na oblasti ena vlada, sestavljena iz ene stranke.

Za primer so v spodnji tabeli navedene povprečne vrednosti indikatorja (leta 1947–74), izračunane za nekatere evropske države in urejene po padajočem vrstnem redu.

Švedska	.67	
Norveška	.58	
Irska	.53	
Belgija	.51	
Avstrija	.48	(1945 – 73)
ZRN	.44	
Francija	.41	(V. rep.)
Danska	.35	
Italija	.28	
Finska	.27	
Švica	.27	
Nizozemska	.26	
Francija	.20	(IV. rep.)

TABELA 1. Vrednosti mere fragmentacije vlad. Vir: Sartori, 1976: 303.

Mera seveda ostaja sporna, saj meri fragmentiranost sistema preko fragmentiranosti vlad, kar ni vedno korektno. Čeprav doslej ni bila velikokrat uporabljena, je zaradi stalnega nastajanja novih raziskovalnih metod njena vrednost še vedno odprto vprašanje. Zato jo je smiselno vedno znova uporabljati in presoјati.

Čeprav slovenska vlada ni na oblasti še niti en mandat in je za primerjave smiselno računati le povprečne vrednosti, pogledjmo, kakšna bi bila njena vrednost ob predpostavki, da bo vladajoča koalicija na oblasti v nespremenjeni sestavi do konca mandata parlamenta:

$$\begin{aligned}n &= 1 \\m &= 1 \text{ (predpostavka)} \rightarrow c = 1 \\i &= 1, \dots, 6\end{aligned}$$

Torej $FG = .17$, kar je glede na zgornjo tabelo najnižja vrednost. Primerjava pa je seveda dvomljiva, ker gre za drugo časovno obdobje in predvsem ker bi jo bilo smiselno primerjati le z vrednostmi parlamentov drugih mladih demokracij, tj. predvsem nekdanjih vzhodnih političnih sistemov.

Ob koncu je treba opozoriti, da ima mera neprimerno obliko. Ker gre za mero fragmentiranosti, bi glede na ime lahko pričakovali, da bo pri višjih vrednostih fragmentiranost večja. Vendar je prav nasprotno – fragmentiranost narašča, ko se vrednosti približujejo ničli (ki je pa nikoli ne dosežejo). Smiselno se mi zdi to pomanjkljivost odpraviti tudi zaradi lažje primerljivosti z drugimi merami. Matematično je to povsem preprosta operacija, saj je le treba odšteti vrednost indikatorja od ena, da bi dosegli želeni popravek. Vendar to ostaja le moj predlog.

3. Tretja skupina mer

Pri tretji skupini mer, ki sta jih predlagala Lijphart in Blondel (*Sartori, 1976: 304–306*), gre za upoštevanje števila in velikosti strank. Predlagala sta izračun kumulativnih deležev glasov (za dve stranki, tri stranke in tako dalje do skupnega števila strank), ki so jih stranke dobile na konkretnih volitvah. Izkazalo se je, da je tako dobljena slika zelo zamegljena, zato je Sartori poskusil s povprečnimi kumulativnimi deleži glasov in povprečnimi kumulativnimi deleži mest v parlamentu, izračunanimi za daljše obdobje. Zavedati se je treba, da je vpliv konkretnega volilnega sistema na vrednosti mere pri prvem merilu manjši, pri drugem pa večji. Vendar se slika ni bistveno zjasnila, verjetno predvsem zato, ker so taki indikatorji neobčutljivi za razlike med strankami in ne upoštevajo njihove pomembnosti. Za primer: kumulativni delež glasov za dve stranki znaša 50 – ne moremo pa vedeti, ali sta teh 50% glasov dobili stranki, ki sta pripravljene na sodelovanje, ali stranki, med katerima je prevelik ideološki prepad ali pa katera izmed njiju sploh ni pomembna in bo ostala osamljena kljub visokemu deležu glasov. Seveda pa ne smemo pozabiti, da je pomembnost hramenoma izpuščena na račun velikosti strank. Gre za drugačno informacijo kot pri prejšnjih indikatorjih.

Kljub dosedanjim kritikam in odrinjenosti teh mer pogledjmo njihove vrednosti za iste države kot v prejšnji tabeli. Vrednosti so izračunane za deleže glasov in deleže mest v parlamentu za obdobje 1945 do 1973 kot povprečni delež za kateri

koli največji dve stranki in urejene po padajočem vrstnem redu po deležih mest v parlamentu.

	sedeži	glasovi
Avstrija	94	89
ZRN	85	81
Irska	79	74
Belgija	77	72
Švedska	69	67
Italija	68	65
Norveška	67	63
Francija	63	53
Danska	61	61
Nizozemska	59	58
Švica	51	49
Finska	49	47

TABELA 2: Kumulativni deleži sedežev v parlamentu in glasov na volitvah. Vir: Sartori, 1976: 306.

Interpretacija je seveda naslednja: čim nižja je vrednost, manj glasov (sedežev) sta dobili skupaj največji stranki oziroma večja je fragmentiranost, ker obstaja več drugih strank (še manjših). Vrednosti padajo od sto proti nič, vendar ničle ne dosežejo. Zopet je interpretacija ravno nasprotna od pričakovane, zato bi kazalo tudi pri teh merah, če jih že uporabljamo, težave premostiti tako, da njihovo vrednost odštejemo od sto.

Vrednosti indikatorjev za Slovenijo bi bile (le za DPZ RS):

	sedeži	glasovi
dve stranki	33	31,77
tri stranke	47	44,75
štiri stranke	62	57,30
pet strank	72	66,81
šest strank	82	75,65
sedem strank	90	83,04
osem strank	96	88,41
devet strank	100	91,95

TABELA 3: Kumulativni deleži sedežev v parlamentu in glasov na volitvah za RS.

Slovenija ima zopet najnižje vrednosti izmed vseh navedenih držav.

4. Četrta mera

Četrto mero je predlagal Rae, upošteva pa število in velikost strank. V vsebinskem smislu je močno podobna prejšnji skupini mer, vendar je zaradi matematičnih popravkov mnogo korektnjša. Doslej je bila uporabljena za predstavitev fragmentiranosti volilnega telesa in parlamenta, sam pa ne vidim razlogov, zakaj je ne bi uporabili tudi za prikaz fragmentiranosti vlad. Prav tako vidim možnost, da pri izračunu upoštevamo tudi pomembnost strank, tako da za izračun izberemo le

tiste stranke, ki so pomembne po kakovostnih merilih, ki jih upoštevamo pri izračunu prve in predvsem druge mere. Zapišemo jo:

$$F = 1 - \sum_{i=1}^N p_i^2$$

kjer je:

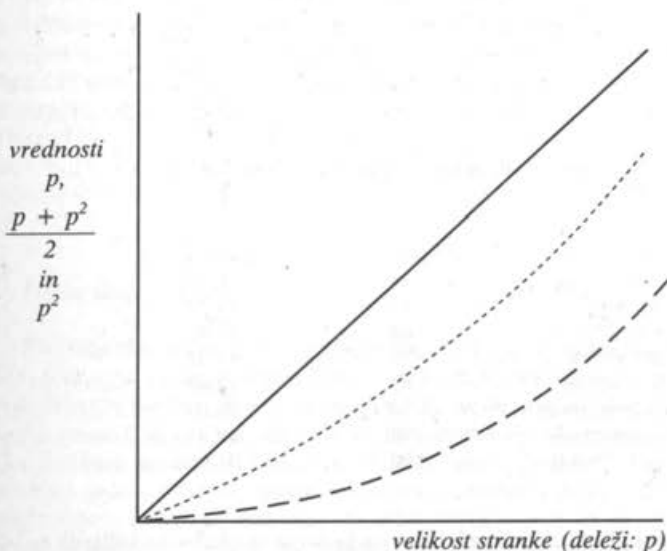
p... delež glasov (sedežev, mest) stranke i in

N... število (pomembnih) strank.

Ker F računamo za parlament, volilno telo in vlade, ga lahko označimo F_p (parliament), F_e (electorate) in F_g (government).

Vrednosti tečejo od nič proti ena. Intepretacija je tokrat pričakovana: višja je vrednost, večja je fragmentiranost. V vsebinskem smislu je vrednost indikatorja verjetnost, da dva naključno izbrana člana parlamenta (vlade) pripadata različni-ma strankama oziroma da sta dva naključno izbrana volivca volila različni stranki.

Iz zgornje formule je razvidno, da imajo večje stranke večji vpliv na vrednosti indikatorja. To je tudi najpomembnejša matematična korekcija prejšnje skupine mer. Vendar je kvadratna funkcija morda prav tako pretirana kot linearna. Zato bi morda kazalo upoštevati Sartorijev popravek, razviden iz spodnje skice:

SLIKA 2. Vpliv velikosti stranke na vrednost indikatorja. Ker gre za deleže in verjetnosti, sta obe lestvici v stotinah. Vir: Sartori, 1976: 308.

Polna črta predstavlja linearno zvezo (p namesto p^2), prekinjena črta kvadratno funkcijo (Raejev F) in črta iz pik predlagani popravek:

$$F = 1 - \sum_{i=1}^N (p_i + p_i^2) \cdot 2^{-1}$$

s katerim zmanjšamo občutljivost indikatorja na velikost prvih nekaj največjih (najmočnejših) strank.

Vrednost indikatorja je seveda smiselno izračunati za vsak mandat parlamenta (vlade, volitve) posebej in nato z ustrezno mero centralne tendence predstaviti daljše izbrano obdobje. V naslednji tabeli so predstavljeni povprečni F_p za obdobje 1945–1973, izračunani za že prej predstavljene države, in tokrat urejeni po rastočem vrstnem redu:

Avstrija	.556
ZRN	.614
Francija (V.)	.620
Irska	.649
Belgija	.667
Švedska	.685
Norveška	.691
Finska	.716
Italija	.721
Danska	.755
Nizozemska	.787
Francija (IV.)	.790
Švica	.801
Finska	.804

TABELA 4. Vrednosti Raejevega indikatorja fragmentiranosti parlamenta. Vir: Sartori, 1976: 313.

Za Slovenijo pa:

$$F_p = .871$$

torej zopet najvišja vrednost.

Pri izračunu vrednosti za volilno telo naletimo na težave, ki so posledica volilnega sistema, vendar niso nepremostljive. Ker pa ta trenutek nimamo na voljo vrednosti za druge države, ga tudi za Slovenijo nismo izračunali. Pri izračunu vrednosti za vlado pa se pojavijo težave zaradi strankarsko neopredeljenih ministrov. Ta trenutek ne vidim smiselne rešitve tega problema.

5. Povzetek

Obravnavane mere fragmentiranosti sistema imajo različne temelje, zato se mi zdi smiselno uporabljati več kot eno mero hkrati, čeprav to ni običajno. Prav tako se mi zdi smiselno upoštevati predlagane popravke in glede na posebnosti raziskav ali objektov raziskovanja razmisliti o možnosti obtežitve posameznih mer. Posebej pomembno pa je, da mer ne uporabljamo na slepo, zlasti ker njihova številska merska raven zlahka zavede raziskovalca, da tudi pojave, ki jih meri, interpretira na intervalni ali celo razmernostni lestvici.

Za konec je treba še enkrat spomniti, da ima Slovenija po vseh merah največjo stopnjo fragmentiranosti. Ker pa je naš sistem predvsem »prehoden«, bi bilo

smiselno dobljene vrednosti primerjati predvsem z drugimi mladimi demokracijami.

IV. Mere polariziranosti

1. Uvod

Mere polariziranosti sistema so mnogo trši zalogaj kot mere fragmentiranosti. Pri zadnjih smo upoštevali samo tisto fragmentiranost, ki se je izrazila na volitvah in se oblikovala skozi volilne sisteme. Zato smo imeli opravka s tako imenovanimi trdimi podatki, ki so od mnenjskih mnogo bolj zanesljivi ter v vseh pogledih laže dostopni (časovno, organizacijsko, finančno...). Mere polariziranosti pa temeljijo na mnenjskih podatkih. Če zanemarimo problem vzorca, sta osrednja problema, kakšno vprašanje naj zastavimo anketiranim in na kakšni lestvici naj merimo odgovore. Rešitvi obeh problemov sta skupni pri obeh znanih merah polariziranosti.

2. Zajem mnenjskih podatkov

Treba je zastaviti vsaj dve vprašanji. V enem prosimo anketirane, naj v skladu s svojim političnim prepričanjem določijo svoje mesto na kontinuumu levo – desno. Večkrat ponovljene raziskave so pokazale, da so se anketirani pripravljene dovolj natančno identificirati na ideološkem kontinuumu, če jim je ta ustrezno predstavljen. Gre torej za vprašanje merske lestvice, na kateri zbiramo odgovore. Praksa je pokazala, da je najustreznejša desetstopenjska grafično predstavljena lestvica, na kateri sta vsebinsko določena le oba njena ekstrema (levo in desno). Nikakor pa se ne obnese atributivna lestvica ne glede na število kategorij (*več v Kropivnik, 1990*).

V drugem vprašanju anketirane prosimo, da navedejo politično stranko, ki ji pripadajo oziroma ki jo volijo. Vprašanje je lahko tudi kompleksnejše, če želimo med-seboj ločiti, denimo, volivce stranke, njene pristaše ter njene aktiviste. Gre pa vsekakor za občutljivo vprašanje, pri katerem moramo žal vedno dvomiti o kakovosti podatkov ter vedno znova preizkušati njihovo veljavnost in zanesljivost. Zato so priporočljiva tudi dodatna, testna vprašanja.

3. Prva skupina mer

Prvo skupino mer polariziranosti sistema sta razvila Sani in Sartori (*Sani & Sartori, 1983*). Anketirane sta ločila na skupine po strankarskih opredelitvah, izračunala centre skupin na kontinuumu levo – desno ter nato kot mere polariziranosti uporabila razdalje med centri skupin ter različne znane mere različnosti, podobnosti ter prekrivanja med skupinami. Tako dobljene mere so se dobro ujemale s Sartorijevo apriorno kvalitativno tipologijo. Razkrile so razlike, ki jih mere fragmentiranosti seveda niso mogle zaznati.

Čeprav je mere pohvalil sam avtor tipologije, ne moremo mimo dejstva, da imajo vse skupine enako težo ne glede na število pristašev, ki so v posamezni skupini. Tako je vrednost mer lahko visoka zaradi ideološke oddaljenosti dveh velikih skupin ali pa velike in majhne skupine oziroma dveh majhnih skupin, kar

4. Druga mera

Navedeno pomanjkljivost prve skupine mer je odpravil Powell (*Powell, 1987*) z mero polariziranosti, ki ima vse kvalitete prejšnjih mer, hkrati pa upošteva tudi velikosti skupin. Temelji na standardnem odklonu obteženih centrov skupin pripadnikov strank od skupnega povprečja in jo lahko zapišemo:

$$P = \frac{\sum_{i=1}^p \frac{n_i (\bar{x}_i - \bar{x})^2}{N - 1}}$$

kjer je:

$\bar{x}_i$... center (povprečje) opredelitev (merjenih na lestvici levo – desno) pristašev stranke i ,

$\bar{x}$... center opredelitev vseh anketiranih,

n_i ... število pristašev stranke i ,

N ... število vseh anketiranih in

p ... število strank.

Vrednosti P za izbrane evropske države, urejene po rastočem vrstnem redu, so:

Irska	.61
Norveška	1.07
Švica	1.09
ZRN	1.21
Danska	1.23
Avstrija	1.32
Francija (V.)	1.50
Belgija	1.54
Nizozemska	1.61
Švedska	1.75
Italija	1.80
Finska	1.90

TABELA 5. Vrednosti Powellowega indikatorja polariziranosti sistema. Vir: Powell, 1987: 177.

Vrednosti P se raztezajo od 0 do največ blizu 5, če za merjenje odgovorov uporabimo desetstopenjsko lestvico. Interpretacija vrednosti je pričakovana: višja je vrednost, večja je polariziranost v sistemu.

5. Povzetek

Seveda pa je zopet treba posvariti pred slepo uporabo mer. Čeprav imajo njihove vrednosti lastnosti intervalne ali celo razmernostne lestvice, merijo pojave, ki jih je mogoče razvrstiti le na raznovrstnem pojmovnem kontinuumu. Zato je pri uporabi in predvsem interpretaciji mer potrebno obilo previdnosti.

Za Slovenijo mer polariziranosti seveda ne moremo izračunati, ker nimamo ustreznih podatkov. Glede na stalno spreminjajoče se politične razmere bi bila njihova kakovost in predvsem »rok trajanja« verjetno vprašljiva. V prihodnosti pa bi kazalo začeti s sistematičnim zbiranjem mnenjskih podatkov o političnih opredelitvah volivcev.

Poznamo torej več različnih mer fragmentiranosti in polariziranosti sistemov. Njihove podlage so različne, vsem pa je skupno, da jih je treba uporabljati s predudarkom in precejšnjo mero previdnosti. Smiselno jih je sproti prilagajati novim spoznanjem in specifičnim problemom ter uporabljati več mer hkrati. Slednje nam omogočajo multivariantne metode za analizo podatkov, ki so se v polni meri pričele uveljavljati v družboslovju šele konec sedemdesetih let. Zato je naša prva naslednja naloga natančno proučiti odnose med posameznimi merami. Glede na relativno majhno število mer polariziranosti in na dejstvo, da je vsa nasprotja v družbi nemogoče meriti na enem ideološkem kontinuumu, pa bi kazalo poskusiti najti večdimenzionalen ideološki prostor (npr.: en problem ali ena linija cepitve sta predstavljena na eni dimenziji) in v njem preizkusiti postopke, ki so znani iz multivariantnih metod za razvrščanje v skupine (mere različnosti in podobnosti, algoritmi za združevanje, ...) (več v Ferligoj, 1989).

Treba se je še enkrat spomniti, da je osnovna tipologija sistemov dvodimenzionalna in da gre pri merah fragmentiranosti in polariziranosti za dve osnovni različni skupini mer. Med tema skupinama ni skoraj nikakršne povezanosti, saj sta za določen tip sistema značilni, denimo, visoka fragmentiranost in nizka polariziranost, za drugi tip pa visoka fragmentiranost in visoka polariziranost. Raziskave so pokazale, da je korelacijski koeficient med obema skupinama mer, izračunanih za obdobje po drugi svetovni vojni, zelo nizek, npr. 0.13 (Lane & Ersson, 1987).

Za konec nam ostane še hiter pregled mer posameznih značilnosti določenih tipov sistemov. Te mere so še dokaj neizoblikovane in prepuščene iznajdljivosti raziskovalca. Skoraj brez izjeme pa temeljijo na mnenjskih podatkih, točneje na samoidentifikaciji anketiranih na ideološkem kontinuumu in nekaterih dodatnih informacijah o odnosu anketiranih do političnih strank. Kot dodatni vir informacij pa so običajni tudi trdi podatki, konkretnije volilni izidi. Metode, ki se navadno uporabljajo za izračun takih mer, so različne statistične metode za analizo razpršenosti podatkov, za merjenje podobnosti in različnosti v prostoru, regresijska analiza ter linearni ali loglinearni modeli.

Zaradi velike odprtosti postopkov za izračun mer in velikega pomanjkanja raziskav je v literaturi zelo težko najti uporabne rezultate. Eno izmed prvih sistematičnih študij tega problema je mogoče najti v Powell, 1987.

Seveda pa nas navedene težave ne smejo odvrniti od načrtovanja podobnih raziskav v našem prostoru. Zlasti zato ker so podatki o samoidentifikaciji volivcev na ideološkem kontinuumu eni izmed redkih mnenjskih podatkov, ki jih je v politologiji mogoče uporabiti za najrazličnejše namene. Tako bi morala biti odprtost postopkov predvsem izziv, ne pa nepremostljiva ovira.

LITERATURA

- Bebler, A. & Seroka, J. (1990). *Contemporary Political Systems. Classifications and Typologies*. London: Lynne Rienner
- Beyme, von K. (1985). *Political Parties in Western Democracies*. Hants: Gower Publishing Company Limited
- Blalock, H. M. Jr. (1960). *Social Statistics*. Ljubljana: Mladinska knjiga in McGraw - Hill
- Dillon, W. R. & Goldstein, M. (1984). *Multivariate Analysis*. New York: Wiley
- Duverger, M. (1964). *Political Parties*. London: University Paperbacks
- Ecpr: *Index of Workshop Papers*. Colchester: Central Services of The European Consortium for Political Research
- Ferligoj, A. (1989). *Razvrščanje v skupine*. Ljubljana: RI FSPN
- Goati, V. (1984). *Savremene političke partije. Komparativna analiza*. Beograd: Naučna biblioteka

- Haller, M. J. (ed.). (1987). *The Logic of Multiparty System*. Boston: Kluwer Academic Publishers
- Kropivnik, S. (1990). *Kvaliteta podatkov v mnenjskih politoloških analizah*. Ljubljana: diploma na FSPN
- Lane, J. E. & Ersson, S. (1987). *Multipartism*. V Haller, 1987: 153–172
- Listhaug, O. & MacDonald, S. E. & Rabinowitz G. (1990). *A Comparative Spatial Analysis of European Party Systems*. Scandinavian Political Studies, Vol. 13 – No. 3: 227–254
- Powell, B. Jrr. (1987). *The Competitive Consequences of Polarized Pluralism*. V Haller, 1987: 173–189
- Rabinowitz, G. & MacDonald, S. E. (1989). *A Directional Theory of Issue Voting*. American Political Science Review, Vol. 83 – No. 1: 93–121
- Sainsbury, D. (1990). *Party Strategies and Party – Voter Linkages: Editor's Introduction*. European Journal of Political Research, Vol. 18 – No. 1: 1–8
- Sani, G. & Sartori, G. (1983). *Polarization, Fragmentation and Competition in Western Democracies*. Daalder, H. & Mair, P. Western European Party Systems. London: Sage, 307–340
- Saris, W. E. (1988). *Variation in Response functions: a Source of Measurement Error in Attitude Research*. Amsterdam: Sociometric Research Foundation
- Sartori, G. (1976). *Parties and Party Systems*. Cambridge: Cambridge University Press

PETER KLINAR*

Pasti in obeti nacionalnih držav na Vzhodu

Po konferenci o Narodu in državi, majhnih narodih in etničnih manjšinah v nastajajoči Evropi

Obsežno gradivo Evropske znanstvene konference, ki se je v organizaciji Mednarodne znanstvene konference – manjšine za jutrišnjo Evropo (ISOMET) in Evropskega centra za etnične in regionalne študije (ECERS) univerze v Mariboru od 3–5. februarja 1992 ukvarjala s številnimi problemi »naroda in države, majhnih narodov in etničnih manjšin v nastajajoči Evropi« spodbuja različna razmišljanja. Naša razglabljanja smo zasnovali na nekaterih zamislih različnih avtorjev, udeležencev konference, ki zadevajo problematiko nastajajočih nacionalnih držav v Vzhodni in Srednji Evropi.

Usmeritev na nastajajoče nacionalne države majhnih narodov

Pozornost družboslovja se v nepričakovanih dramatičnih obdobjih razpadanja socialističnih sistemov usmerja na probleme novo nastajajočih nacionalnih držav, ki se oblikujejo v postsocialističnih družbah Srednje in Vzhodne Evrope. Nove nacionalne države pogosto vključujejo tudi majhne narode in raznovrstne etnične manjšine. Nastaja nov zemljevid Evrope, ki je v srednjem in vzhodnem delu razdeljena z novimi državnimi mejami (Haller).

Usmerjena pozornost na nove nacionalne države Vzhoda je utemeljena, saj so med njimi in znotraj njih opazni raznovrstni etnični problemi in vidni zaostreni etnični konflikti. Etnični problemi so težko rešljivi, kar kažejo tudi odprti etnični konflikti v zahodnih evropskih državah, ki se lahko pohvalijo z dolgotrajno demokratično tradicijo in razvitejšo politično demokracijo (Kreft).

Ko so socialistične družbe – zapoznele v svoji modernizaciji – v Evropi začele razpadati, je splahnela njihova ideologija in v tem vsesplošnem sistemskem, insti-

* Dr. Peter Klinar, redni profesor na FDV.